

Glagolski vid v povezavi z načinom in naklonom v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih

Majda Merše

IZVLEČEK: V sestavku je predstavljeno součinkovalno razmerje med glagolskima kategorijama vid in način ter kategorijama vid in naklon v knjižnem jeziku 16. stoletja. Ugotovitve so oprte na analizo primerov vidsko-načinovne in vidsko-naklonske neujemalnosti, dobljenih s primerjavo Trubarjevega (1557) in Dalmatinovega (1584) prevoda evangelijev. Na osnovi ponavljajočih se istosmernih zamenjav je bilo odkritih tudi nekaj značilnih razlik med Trubarjevo in Dalmatinovo knjižnojezikovno prakso. Mednje spadajo: Dalmatinovo nadomeščanje trpnika s tvornikom, njegova pogostejša raba pogojnika namesto (sopomenskega) povednega naklona pri Trubarju, razlike glede izražanja velebnosti itd.

ABSTRACT: The article presents the co-effective relationships between the verbal categories of aspect and voice on the one hand, and aspect and mood on the other, in the 16th century standard language. The findings are based on the case study of aspect-voice and aspect-mood disagreement from the comparison of Trubar's (1557) and Dalmatin's (1584) translations of the gospels. The repetitive, uniform substitution also revealed some typical differences between Trubar's and Dalmatin's practice in employment of the standard language. To list some of them: Dalmatin's substitution of the passive with the active, more frequent use of the conditional instead of the (synonymous) indicative (as opposed to Trubar), differences in expressing of the imperativeness, etc.

O V vidoslovju je splošno priznano dejstvo, da obstaja povezava med glagolskimi kategorijami vida, časa, naklona in načina in da je njihovo medsebojno razmerje součinkovalno in zlasti na funkcionalni ravni tudi dokaj zapleteno. Čeprav se je s posameznimi glagolskimi kategorijami smiselno ukvarjati ločeno, saj se je le po tej poti mogoče ustrezno seznaniti tako z obliko kot s pomenom ter s sistemsko osrednjim in obrobim na obeh ravninah, pa je vse podrobnosti praktične uporabe mogoče spoznati šele ob upoštevanju součinkovanja kategorij, zlasti tistih, ki se izražajo z isto obliko. Najtesneje sta povezani kategoriji vida in časa, tesna pa je

tudi povezava med vidom in naklonom¹ ter vidom in načinom,² zlasti zveza z njunima osnovnima oblikama, to je s povednim naklonom in tvornim načinom, ki sta v svojih osnovnih funkcijah glede povezav z vidom tudi najmanj problematični.³

Vidoslovci se pri raziskovanju medsebojnih vplivov kategorij poslužujejo različnih metod. Med pogostejšimi sta ugotavljanje in raziskovanje presekov glagolskih kategorij ter izhajanje iz ene izmed raziskovanih kategorij, ki hkrati služi za osnovo pri ugotavljanju funkcioniranja druge. Pupylin (1995: 161) npr. kategorijo načina obravnava kot celoto dveh semantičnih ravnin, aktivne in pasivne, na katerih se kažejo semantične funkcije kategorije vida, Bidem (1988: 66) pa izhaja iz predpostavke, da je možnost tvorbe (deležniškega) pasiva odvisna od leksičnega vida glagola.

0.1 Pričujoča obravnava je namenjena prikazu obsega in tipologije primerjalno odkrite neujemalnosti, nanašajoče se na sopojavljanje glagolskih kategorij vida in načina ter vida in naklona v Trubarjevem in Dalmatinovem prevodu evangelijev.⁴ Primerjalno so bili pregledani Matevžev, Markov in Lukov evangelij⁵ v TT 1557 in DB 1584.

1 Soodvisnost vida in načina

Primerjava Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda evangeljskih besedil je odkrila 125 primerov vidsko-načinovnega razhajanja.

1.1 Zamenjava⁶ trpnika s tvornikom

Med spremembami, ki v prvi vrsti zadevajo vid in način, je najpogostejša Dalmatinova nadomestitev trpnika s tvornikom.⁷ Izkazuje jo skoraj polovica primerov tovrstnega neujemanja (59 od 125). Zamenjava povzroča pričakovano obvestilno prerazporeditev, saj se na skladiščno obrobje odrinjeni (z omembo v prislovnem določilu vršilca glagolskega dejanja) ali celo neomenjeni vršilec dejanja oz. nosilec poteka ali stanja pojavi v vlogi osebka. Prislovno določilo vršilca glagol-

¹ Prim. Hrakovskij 1990: 24–27, Zaliznjak–Šmelev 1997: 29–30.

² Prim. Pupylin 1995.

³ Prim. Hrakovskij 1990: 25.

⁴ S primerjavo Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda evangelijev so bile odkrite osnovne razlike glede njune rabe vida v povezavi s časom (Merše 2000).

⁵ Primerjalno je bil pregledan tudi Janezov evangelij, vendar razlike v številčne podatke niso zajete, ker je prevodno razhajanje potrjevalo že odkrito tipologijo.

⁶ Glagola *zamenjati* in *nadomestiti* sta v sestavku skupaj z ustreznima izglagolskima samostalnikoma uporabljena za označevanje spremenjenega stanja v Dalmatinovem biblijskem prevodu.

⁷ Nanjo je na več mestih opozorila M. Orožen 1996 (1987): 126, 1986a: 33, 1986b: 110, Breznik pa je opazil Dalmatinovo pravilnejšo rabo trpnika, ki jo ponazarja z naslednjim zgledom: Trubar: *fo od zhloveskih rok sturieni* (209) – Dalmatin: *fo ... s'zhlovezhkimi rokami sturjeni*. Omenja jo med primeri Dalmatinovih odmikov od Trubarjevih germanizmov (Breznik 1917: 172).

skega dejanja je navadno izraženo s predložno zvezo *od koga* oz. *od koga skuzi koga*, če je ob dejanskem vršilcu dejanja, ki je navadno Bog, opozorjeno tudi na posrednika (prim. 1. zgled).

Dalmatin s tvornikom nadomešča pogosteje zastopano trpniško zgradbo, sestavljeno iz osebne oblike pomožnega glagola *biti* in deležnika *-n*⁸ (oblika na *-t* je redka), in redkeje uporabljane oblike s *se*. Zamenjava deležniške trpniške zgradbe je v podrobnostih naslednja: Pri veliki večini zamenjanih trpniških zgradb gre za deležnik dovršnega glagola, ki ga v tvorniku uporablja tudi Dalmatin (prim. 2. zgled). V nekaterih primerih se v Trubarjevem prevodu izpričani delni vidski pomen⁹ ohranja tudi v tvorniški obliki v Dalmatinovi Bibliji, v večini primerov pa je zamenjava zgradbe hkrati tudi znamenje za premik od stanja, ki je posledica predhodne dovršitve dejanja, k dovršitvi konkretnega dejanja, poteka ali procesa, približujočega oz. razvijajočega se k ciljni točki, ki je hkrati tudi notranja meja dejanja (4. zgled). V četrtem zgledu je npr. stanje, ki sledi dovršitvi dejanja, predpogoj za uresničitev naslednjega dejanja. Dalmatin ob zamenjavi trpnika s tvornikom praviloma dosega obvestilno izenačenost prevoda, vendar z drugimi sredstvi kot Trubar. Stanje, ki je pri Trubarju izraženo s trpniško obliko, je npr. pri Dalmatinu večkrat izraženo s predpreteklikom. Pri deležniškem trpniku razločevanje med preteklikom in predpreteklikom odpoveduje, kar pomeni, da je oblika paradigemske siromašnejša od tvornika.

Če je v Trubarjevem prevodu uporabljen glagol nedovršen, najpogosteje izkazuje sobesedilno prepoznavni ponavljalni pomen, ki se ohranja tudi v tvorniku in navadno ne kaže izrazitejše odvisnosti od uporabljene časovne oblike oz. od njenega časovnega pomena¹⁰ (prim. 1. zgled). Pogosto uresničen je tudi trajni pomen. Tudi nanj je navadno posredno opozorjeno: npr. sobesedilno in z izbrano časovno obliko. V tretjem zgledu na procesualni vidski pomen kaže hkrati rabljeni glagol zaznavanja, ki opozarja na sočasni potek s trpnikom predstavljenega de-

⁸ Deležnik na *-n* se pogosto pojavlja na mestih, kjer danes uporabljamo deležnik *-t* (npr. *bijen*), na kar je bilo že večkrat opozorjeno (Ramovš 1952: 148–149, Orožen 1977: 97–98 itd.). Ramovš (1952: 148) mešanje obeh končnic razlaga kot posledico analogije med glagolskimi vrstami. M. Orožen (1977: 97–98) ugotavlja razliko glede Trubarjeve in Dalmatinove rabe trpnega deležnika *-t*: redkejši je pri Trubarju, Dalmatin pa se glede njegove rabe pod vplivom narečja približuje sedanjemu stanju, čeprav ga tudi on še redko uporablja.

⁹ S strokovnim poimenovanjem *delni vidski pomeni* se zlasti v ruskem vidoslovju opredeljujejo tipi sobesedilnih uresničitev kategorialnih pomenov dovršnega in nedovršnega vida (Zaliznjak – Šmelev 1997: 17). Predstavljeni so kot rezultat součinkovanja leksičnega pomena glagolov, glagolskih kategorij (časa, naklona, načina), sobesedila in situacije. Bondarko (1967: 52–61) navaja štiri osnovne delne vidske pomene dovršnega vida (konkretno-faktični, nazorno-primerjalni, potencialni, sumarni) in sedem osnovnih delnih vidskih pomenov nedovršnega vida (konkretno-procesni, trajno-neprekinjeni, nazorno-primerjalni, neomejenokratni, potencialni, omejenokratni, posplošeno-faktični). Hrakovskij (1990: 25) govori o gramemih dovršnega in nedovršnega vida. Kot osnovne in najpomembnejše grameme dovršnega vida izpostavlja prve tri pomene z Bondarkovega seznama, pri nedovršenem vidu pa konkretno-procesni, neomejenokratni oz. ponavljalni ter posplošeno-faktični pomen.

¹⁰ Ponavljalnost velja za preteklost, sedanost ali prihodnost.

nja: *zaslišati/uslišati* (govorjeno) *besedo*. Dalmatin je v tvorniku navadno uporabil isti glagol kot pred njim Trubar v trpniku. Po nadomestnem sopomenskem ali celo pomensko spremenjenem glagolu je redko segel (prim. 1., 3. in 5. zgled), navadno pa takrat, kadar ga je k temu usmeril Lutrov prevodni zgled (prim. 1. in 5. zgled). Nekajkrat si stojita nasproti prehodna in celo vezljivostno približana glagola, ki pa sta pomensko nasprotna (npr. *dati*, ki odpira mesta za levi in dva desna delovalnika: za vršilca, prejemnika in prizadetega oz. za osebek ter dajalniški in tožilniški predmet, in *vzeti* 'sprejeti', ki odpira mesti za prvi in drugi delovalnik ter za prislovno določilo vršilca dejanja; prim. 14. zgled). Večje razlike med primerjanima prevodoma nastajajo ob uporabi vidsko nasprotnega glagola (prim. 6. zgled) in v primerih, kjer ni pretvorbena upravičene istovetnosti osebka trpnega in predmeta tvornega stavka (npr. 7. in 8. zgled). Neujemalnost stopnjuje tudi nasprotje med prehodnim glagolom pri Trubarju in neprehodnim pri Dalmatinu ali obratno (prim. 12. zgled). Z vidsko neujemalnim nasprotjem med trpnikom in tvornikom v šestem zgledu je posredovano tudi nasprotje med stanjem, ki sledi izvršitvi dejanja, in še ne končanim procesom, ki ima za cilj doseženje enakega stanja. Ker je nastop pričakovanega stanja v obeh primerih vezan na prihodnost, je vsebinska razlika, ki jo ustvarja nasprotje (dovršni) trpnik – (nedovršni) tvornik, manjša od pričakovane.

Tudi Dalmatinove zamenjave Trubarjevega trpnika, izraženega s *se*, so praviloma uresničene z istim glagolom. Čeprav se več zamenjav nanaša na nedovršne glagole, nedovršnost trpniške oblike s *se* nikakor ni pravilo, saj nekaj zamenjav poteka tudi v smeri *trpnik s se dovršnega glagola* > *tvornik nedovršnega glagola* (10. zgled).¹¹ Pri Trubarjevih nedovršnih trpniških oblikah in pri Dalmatinovih istovidskih tvorniških nadomestilih je vzporedno ugotovljivih več možnih delnih vidskih pomenov nedovršnega vida. Najpogostejši so konkretno-procesni, neomejeno-kratni in posplošeno-faktični.¹² Odkrivati jih pomaga sobesedilo. V devetem zgledu uporabljeni glagol *ofrati* dopušča nešteto možnih ponovitev, za kar obstaja več sobesedilnih potrdil: raba v sedanjiku s pomenom splošne veljavnosti, osebek glavne-ega stavka v množini, možnost naslovitve sporočila na dva naslova (*kozhetu oli materi*), pri Dalmatinu pa še dodatno raba v časovnem odvisniku, ki ga uvaja *kadar*. Pri zamenjavi trpnika dovršnega glagola s tvornikom nedovršnega gre najpogosteje za premik od dovršenega konkretnega dejanja k razvijajočemu se konkretnemu dejanju. Če je bil uresničevani delni vidski pomen glagola v trpniku težko prepoznaven, ker sta obvestilno odpovedovala tudi neusmerjevalna sobesedilo in situacijski okvir, je Dalmatin z nadomestilom trpnika s tvornikom uporabniku prihranil potrebo po taki ali drugačni aktualizaciji.

Enajsti zgled je vzorec za povedi, v katerih je trpna zgradba in z njo posredovano dejanje, ki prizadeva predmet, vpeta v tvorniški okvir, ki ga zagotavlja osebkova dopustitev¹³ tuje akcije, usmerjene bodisi nanj kot na objekt¹⁴ ali na koga drugega.

¹¹ K nedovršnim in dovršnim trpniškimi oblikami so prištete tudi ustrezne uresničitve dvo-vidskih glagolov (pr. glagolov *ofrati* in *krstiti*).

¹² Pupynin (1995: 163–164) ugotavlja, da ima pri nedovršnih trpnih zgradbah, tvorjenih s *se*, zaradi pogoste rabe izredno veliko vlogo neomejeno-kratni pomen.

¹³ Toporišič (2000: 587) pomožni glagol *pustiti* uvršča v skupino dovoljevalnih glagolov.

¹⁴ V tem primeru se osebek v isti povedi pojavlja v vlogi vršilca dejanja oz. nosilca stanja in v vlogi prizadetega. Prim. Orešnik 1992: 35–36.

Zgledi:

1. *Letu ie pag vfe fturienu*, de bode dopolnenu tu, *kar ie gouorienu od Gofpudi skufi tiga preroka*, kir pravi (TT 1557, 2) – *Letu se je pak vfe sgodilu*, de bi se tu dopolnilu, *kar je GOSPOVD skusi Preroka govuril*, kateri pravi (DB 1584, III,3b); *DAS ist aber alles geschehen / Auff das erfüllet würde / das der HERR durch den Propheten gesagt hat / der da spricht* (LB 1545, 1968).

2. Inu kadar se Ioshef is fna obudi, fturi on, *koker ie nemu bilu fapouedanu od angela tiga Gofpudi* (TT 1557, 2) – Kadar se je pak Ioseph is fna bil obudil, je fturil, *kakör je njemu GOSPODNI Angel bil sapovédal* (DB 1584, III,3b).

3. Iefus pag fdaici fashishi to beffedo, kir *ie bila govorienu* (TT 1557, 110) – Iesus pak je sdajci vflifhal to befsedo, katero *fo ony pravili* (DB 1584, III,22a).

4. *Kadar ie pag ta fad naprei perneffen*, taku on sdaici ta ferp kiakai poshle, fakai ta shetou ie tukai (TT 1557, 106) – *Kadar pak fad pernefse*, taku on sdajci Sêrp tjakaj poshle, sakaj shetou je tu (DB 1584, III,21a).

5. Koker ie on nekadai gouuril .. De mi *bomo ohranjeni* pred nashimi fouurashniki (TT 1557, 160) – Kakör je on nekadaj govuril ... De *nas bo on odréshil* od nafhieh Sovrashnikou (DB 1584, III,30b); ALS ER VORZEITEN GEREDT HAT ... DAS ER VNS ERRETTET VON VNSERN FEINDEN (LB 1545, 2072).

6. ty slepci uidio, ty hromi hodio, *ty gobouci bodo ozhishzeni* ... ty mertui gori uftaieio (TT 1557, 183) – Slépci vidio, Hromci hodio, *Gobouci zhifiti postajejo* ... Mèrtvici gori vftajejo (DB 1584, III,34b).

7. fe on lozhi od nih, inu *ie bil neffen* gori unebu (TT 1557, 254) – fe je od nyh lozhil, inu *je gori shâl v'Nebu* (DB 1584, III,46b).

8. inu taku *ie bil pouernen* [pogled], inu ie uidil ufe zhifitu (TT 1557, 121) – Inu *on je supet pogled prejel*, de je vfe mogèl bistru viditi (DB 1584, III,23b).

9. Vi pag prauite, kateri rezhe kozhetu oli materi, Ta dar *kir od mene se offra*, ta ifti tebi knuzu pride (TT 1557, 44) – Kateri kuli pravi k'Ozhetu inu k'Materi (*Kadar je offram*, taku je tebi tu veliku pridnifhe) ta dobru ftury (DB 1584, III,10b).

10. leta ner perua Shacinga *fe ie fturila*, kadar ie Cyrenius vti Syrij Defshelki Flegar bil (TT 1557, 161) – letu shazovanje je bilu tu nar pèrvu, inu *fe je godilu v'tém zhafsu*, kadar je Cyrenius Deshelki flegar bil v'Syrij (DB 1584, III,30b).

11. kadar *fo se ufi ludie kerzhouali*, inu de ie Iefus kerzhen bil ... fe ie odperlu tu nebu (TT 1557, 167) – kadar *fe je vus Folk puftil kârstiti*, inu je Iesus tudi bil kârzfhen ... fe je Nebu odpèrlu (DB 1584, III,32a).

12. Kateru ie pag umei tu Terne palu, fo lety, *kir ... bode sadushenu*, inu obeniga fadu ne perneffo (TT 1557, 187) – Kateru je pak mej tèrnje padlu, fo ty, *kir ... sadahneo*, de obeniga fadu nepèrnefsó (DB 1584, III,35a).

13. nekatere Shene tudi, kir *fo bile ofdraulene* od tih hudih duhou (TT 1557, 185) – ene Shene, katere *je on bil osdravil*, od hudih duhou (DB 1584, III,35a).

14. Proffite, taku uom *bode danu* (TT 1557, 201) – Profsite, taku *bote vseli* (DB 1584, III,37a).

1.2 Ob primerih, kjer je na Boga kot neposrednega ali posrednega vršilca dejanja izrecno opozorjeno, obstajajo tudi številni primeri t. i. teološkega trpnika, pri katerem so se pisci omembe Boga kot osebka, ki dejanje povzroča ali dopušča,

zavestno ogibali.¹⁵ Prav zaradi obvestilne okrnjenosti tovrstnih primerov obstaja nevarnost neprepoznavanja trpniške zgradbe in istovetenja oz. zamenjevanja le-te s primeri brezosebne rabe.

1.3 K zmanjševanju rabe trpnika pri Dalmatinu v primerjavi s Trubarjem je pripomogla tudi aktivnejša uporaba drugih načinov izražanja stanja, npr. opisno, s stanjskimi glagoli in s predpreteklikom. Izmed 125 primerov neujemalnosti je tovrstnih primerov 12, trije obratni pa kažejo, da postopek ni teklenosmerno.

1.4 Zamenjava ene trpniške zgradbe z drugo

Zamenjavi tečeta v obeh smereh: od trpniške zgradbe s *se* k zgradbi *biti* + *deležnik -n* in obratno.¹⁶ Obe tvorbeni različici sta pri obeh piscih pogosto uporabljani,¹⁷ prednost pa je Dalmatin vendarle dajal obliki s trpnim deležnikom *-n*.¹⁸ Običajno Dalmatinovo ujemanje z Lutrom omogoča sklep, da je sprememba lahko motivirala zgolj zvestoba njegovemu prevodnemu zgledu, verjetnejša pa je misel, da je k izboru variantne zgradbe navadno pripomogla tudi različna možnost izražanja delnih vidskih pomenov, povezana s potrebo po poudarjanju dovršitve dejanja ali po izražanju stanja, ki sledi dovršitvi dejanja (prim. 1. zgled). Uresničevani delni vidski pomeni so tudi v teh primerih praviloma širše sobesedilno usklajeni in zato po sobesedilnih znakih tudi prepoznavni. Pri nobeni od obeh uporabljenih izraznih oblik trpnosti ni mogoče zaznati izrazite vezanosti na en sam vid. Zdi se, da tudi pravilo, ki v današnjem knjižnem jeziku odloča o obsegu rabe trpnika, tvorjenega s *se*, – to je, da je predmet, ki ga dejanje prizadeva, neživ (Toporišič 2000: 359) – ni izraziteje odločalo o izboru oblik, čeprav je redko kršeno.

Ker je stanje posledica predhodno izvršenega dejanja, gre pri izboru trpniške oblike, tvorjene z deležnikom *-n*, tudi za preskok ene od dogajalnih faz in za posledično nevzporednost prikaza dogajalnega zaporedja. Aktualizirana je druga, kasnejša faza dogajalnega zaporedja, kar je neredko poudarjeno tudi z izborom časovnih oblik. V prvem zgledu je trpniška zgradba, s katero je mogoče izraziti stanje, uporabljena v prihodnjiku. V drugem primeru je Trubarjev trpnik dovršnega glagola (*fe isloshi*), ki izraža časovno nevezano dejanje z možnostjo nešte-

¹⁵ Prim. Sveto pismo 1996: 1876.

¹⁶ Zamenjave tipa *de fe dopolni ufe tu* kar ie piššanu (TT 1557, 238) > *de bo dopolnjenu vse* kar je piššanu (DB 1584, III,44a) so upoštrevane kot brezosebne tvorniške, čeprav bi nekatere izmed njih zaradi izenačenosti s trpniškimi zgradbami in ob ustreznih sobesedilnih namigih bilo mogoče razumeti tudi kot primere teološkega trpnika. Povsem jasen je npr. trpnik v naslednjem sorodnem primeru: *Od tige Gofpudi ie tu sturienu* (TT 1557, 136) – *Od GOSPVA fe je letu sgudilu* (DB 1584, III,26a). Tip *vidi se, stori se* je ob upoštevanju dotodanjih jezikoslovnih ugotovitev kot brezosebni tvornik opredelila tudi M. Orožen (1971: 283–284). Potrditve zanj je našla pri Küzmiču in Japlju.

¹⁷ M. Orožen ugotavlja, da je bil v 16. stoletju trpnik s *se* najmočnejše uveljavljen pri Krelju, kar pojasnjuje z vplivom glagoljaških predlog (1987: 34).

¹⁸ S primerjavo Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda prvih treh evangelijev je bilo zajetih 11 zamenjav trpnika s *se* z deležnikom *-n* in osem zamenjav, izpeljanih v obratni smeri.

tih ponovitev,¹⁹ V Dalmatinovi Bibliji smiselno zamenjan z deležniško različico izražanja trpnosti, tvorbeno oprto na drug dovršnik (*je stolmazhenu*), ki izraža stanje po izvršitvi dejanja. Pri tretjem primeru bi bila vidska korekcija, vezana na zamenjavo zgradbe, smiselna le v primeru, če bi bila izpeljana z glagolom *nositi* s ponavljalnim delnim vidskim pomenom in ne z izrazito enosmernim glagolom, kakršen je *nesti*.²⁰ Če je Dalmatin s kalkirano zvezo *naprej nesen* hotel označiti enkratno dovršeno dejanje, je zamenjava neupravičena.²¹ Primer se uvršča v skupino, ki jo sestavljajo glagoli, rabljeni z neprvotnim in tvorbeno neupravičenim vidskim pomenom. Pojav, ki je za začetno obdobje razvoja slovenskega knjižnega jezika pričakovani, dokazuje, da se je glagolska kategorija vida kljub visoki sistemski trdnosti oblikovno in pomensko še ustaljevala.

Z izborom različnih trpnih zgradb, uporabljenih usklajeno z drugimi glagolskimi kategorijami, so na vzporednih mestih v primerjanih prevodih aktualizirani različni vsebinski poudarki. Če bi dejanje, ki je v Trubarjevem prevodu posredovano s *se* izraženim trpnikom dovršnega glagola *razbiti* (4. zgled), presojali zunaj sobesedila, bi zveza *kamê ... kir fe ne resbye* ob podpori sedanjika in prilastkovega odvisnika kazala na časovno nevezani lastnostni pomen. Upoštevanje širšega sobesedila in Dalmatinovega izbora deležniške trpne zgradbe pa kaže, da se na trpnik s *se* v tem primeru veže zanj netipični stanjski pomen, ki je sicer značilnost deležniškega trpnika dovršnih glagolov. Z delovanjem analogije so razložljivi tudi dovršni pomeni deležniškega trpnika nedovršnih glagolov (prim. 8. zgled), ki so se v knjižnem jeziku ohranili do danes.²²

Razlike se še stopnjujejo ob izboru vidsko različnih glagolov. V 7. zgledu je ob enaki trpniški zgradbi različen vsebinski poudarek dosežen z izborom vidsko različnih glagolov in ustreznih sobesedilnih sredstev (prislovnega določila načina, prislovnega določila časa). Pri Trubarju je poudarek na tem, da mora biti dejanje, ki bo trajalo tri dni, dobro opravljeno, pri Dalmatinu pa je zanimanje usmerjeno na trajanje dejanja, ki se po doseženju zunanje časovne meje tudi konča, na kakovost njegove izvedbe pa ni opozorjeno. Na potrebo po popolni usklajenosti rabe glagolskih kategorij vida, časa, naklona in načina posebej jasno kaže 9. zgled, kjer je

¹⁹ Ta (delni vidski) pomen dovršnega glagola ustvarja pogoje za tekmovalnost z istopomenskim nedovršnikom (Bondarko 1967: 59–60). Na primere vidske tekmovalnosti v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku, nastale z realizacijo delnih vidskih pomenov dovršnega in nedovršnega vida, je opozorila Plotnikova 1975: 13–14 (npr. *Sem že malical – Sem že pomalical* in *Mislim, da smo mu prinesli tudi vedno sonca – Mislim, da smo mu prinašali tudi vedno malo sonca*).

²⁰ *Nesti* spada v skupino determiniranih (Jakopin 1972: 4–5) oz. določnih glagolov (Toporišič 2000: 351), ki označujejo enosmerna trajna dejanja, nasproti nedeterminiranemu oz. neenosmernemu glagolu *nositi*, ki praviloma izraža ponavljalnost.

²¹ K takemu razumevanju usmerjata tudi Lutrov prevodni zgled ter najnovejši slovenski prevod (VND wo jr in eine Stad kompt / vnd sie euch auffnemen / da esset was euch wird furgetragen (LB 1545, 1098); V katero koli mesto pridete in vas sprejmejo, jejte s čimer vam postržejo (SP 1996, 1578)).

²² O tem tipu govori Orešnik (1994: 36). Ponazarja ga z zgledoma *sin je bil tepen* in *krompir bo pečen v desetih minutah*.

vidska neuskklajenost dveh trpniško posredovanih istovrstnih, zaporedno naštetih dejanj v Trubarjevem prevodu jasen znak, da je v enem od primerov izbran napačen vid. Uporabo dovršnika v trpniku s *se*, rabljenem v sedanjiku (*fe fa vas da*), je Trubarju morda "narekovala" soseščina glagola rekanja in odprta možnost izvršitve dejanja hkrati z izrekom. Razhajanje prevodov pogosto povečuje časovna neuje- malnost, ki je v primerih, kadar je dejanje z različnimi časovnimi oblikami umešče- no na isto časovno ravnino, le navidezna. Zgledi tudi kažejo (peti in šesti zgled), da sta zgradbi lahko uporabljene sopomensko.

Zgledi:

1. Gospud de *fe naiu ozhi odpro* (TT 1557, 60) – GOSPVD, de *bodo naju ozhy odperte* (DB 1584, III,13a).

2. ena Dezhla bode ... rodyła eniga Synu inu nega ime bode imenouanu Emanuel, *kateru fe isloshi*, Bug fnami (TT 1557, 2) – ena Dezhla bo ... eniga Synu rodila, inu bodo njegovu ime, Emmanuel, imenovali, *kateru je stolmazhenu*, Bug s'nami (DB 1584, III,3b) – EINE JUNGFRÄW WIRD SCHWÄNGER SEIN / VND EINEN SON GEBEREN / VND SIE WERDEN SEINEN NAMEN EMANUEL HEISSEN / *DAS IST VERDOLMETSCHET* / GOTT MIT VNS (LB 1545, 1968).

3. ukakershne Meiftu ui pridete, inu uas gori ufameio, tukai ui ieite kar *fe uom naprei poloshi* (TT 1557, 197) – ker kuli v'enu Méftu pridete, inu ony vas gori vsameo, ondi jéte, kar *vam bo naprej nefseu* (DB 1584, III,37a).

4. En kamē na tim drugim nekar ne oftane, *kir fe ne resbye* (TT 1557, 139) – En kamen nebo na drugim oftal, *kateri bi resbyen nebil* (DB 1584, III,26b).

5. sledni offer bode *follen fto folio* (TT 1557, 127) – fledni offer *fe s'foljo foly* (DB 1584, III,24b).

6. Shnim fta bila pelana tudi dua druga huda lotra, *de bi fe vmurila* (TT 1557, 248) – SHnym pak fta bila pelana tudi dva druga pregréhnika, *de bi vmorjena bila* (DB 1584, III,45b).

7. fapuui, de *fe ta grob dobru obaruie* (TT 1557, 91) – Satu porozhi, de *fe Grob varuie do tretjiga dne* (DB 1584, III,18b).

8. leta ie ta kir *ie* poleg tiga potu *ufeian* (TT 1557, 37) – Inu tu je ta, kateri *je fejan* raven pota (DB 1584, III,9b).

9. Inu on v'fame ta kruh, fahuali, reslomi, inu nim da, rekozh, Letu ie muie tellu, kateru *fe fa vas da*, Glih taku ta kelih ... inu prau, Leta kelih, ie ta noui Testament vti mui kriy, katera *fe fa vas prelyua* (TT 1557, 241) – INu on je vsel Kruh, je sahvalil inu reslomil, inu je nym dal inu je rekâl: Letu je moje tellu, kateru *bo sa vas danu* ... Raunu taku tudi Kelih ... inu je djal: Letu je ... ta Novi Testament v'mojj kriy, katera *bo sa vas prelita* (DB 1584, III,44b).

1.5 Zamenjave tvornika s trpnikom

Da je različno izraženi trpnik udomačen tako pri Trubarju kot pri Dalmatinu dokazujejo tudi zamenjave, ki tečejo v smeri tvornik > trpnik. Dalmatin ga je uvajal iz podobnih razlogov, kot se mu je odpovedoval. Izrabljjal ga je za doseganje želene obvestilnosti stavka ali celo daljših povedi, zlasti za poudarjanje stanja, ki nastopi z dovršitvijo dejanja, in za odmik od ponavljajočega se dejanja, kot ga predstavlja

Trubarjev prevod (1. zgled). V Dalmatinovi Bibliji predstavlja dejanje, izraženo z deležniškim trpnikom nedovršenega glagola, zadnjo fazo dogajalnega zaporedja, ki je situacijsko gledano že končana in prepuščena preteklosti. Ponekod je tak izbor tudi v korist večje stilne učinkovitosti odlomka, zlasti če se v njem z zamenjavo vzpostavi strukturna enovitost in če je ta tudi ritmično učinkovita (prim. 1. zgled). Dalmatin se je za trpni način odločil tudi takrat, kadar je hotel izpostaviti prizadete, na obrobje postaviti ali celo zamolčati pa povzročitelja dejanja oz. vzrok določenega stanja (2. zgled). Zamenjava tvornika s trpnikom je lahko opravljena tudi iz potrebe po izpostavitvi drugega vršilca dejanja oz. nosilca stanja (3. zgled). Tudi tovrstne zamenjave nedvoumno kažejo na pogostejšo rabo in večjo priljubljenost trpniške zgradbe z deležnikom *-n*.

Zgledi:

1. Inu kadar *fo ga sketinami fuefali*, inu ute pote faklenili, taku ie ufe fuefe reftergal, inu *ta Hudizh ga ie poial po pufzhauah*. Inu Iefus nega uprasha (TT 1557, 188) – Inu on je bil s'ketinami svesan, inu v'fpringarje vklenjen, inu je restèrgal te svese, inu *je bil od Hudizha gnan v'pufzhavo*. Inu Iesus je njega vprashâl (DB 1584, III,35b); Vnd er war mit Ketten gebunden / vnd mit Fesseln gefangen / vnd zureis die Bande / vnd *ward getrieben von dem Teufel in die wüsten* (LB 1545, 2092).

2. Inu kadar *fo zhes nega ty Vfshifary ... toshyli*, nishter nei odguuoril (TT 1557, 87) – Inu kadar *je on bil satoshen od Vfshih farjeu ... nej on nishtèr odguvoril* (DB 1584, III,17b).

3. aku fe ui ne poprauite, *ufi taku poginete* (TT 1557, 211) – aku fe vy nepopravite, taku *bote tudi vy taku konzhani* (DB 1584, III,39b).

K manjši prisotnosti trpnika v Dalmatinovem jeziku so pripomogli tudi primeri ubeseditve stanja z opisom ali stanjskim glagolom, k čemur ga je navadno usmerila Lutrova predloga. Primerjava Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda kaže, da zamenjavo rada spremlja nevporednost ubesedenih faz dogajalnega niza.

1. ie poloshi ven grob ... v kateri she nizhe *nei bil poloshen* (TT 1557, 250) – je tuiftu polushil v'en ifsékan Grob, v'katerim fhe *nej nikuli nihzhe leshal* (DB 1584, III,46a); vnd leget jn in ein gehawen Grab / darinnen niemand je *gelegen war* (LB 1545, 2133).

2. Tedai fe ukupe sbero ... uta Duor tiga Vfshiga farye, kir *ie bil imenouan Caifas* (TT 1557, 80) – Tedaj fo fe vkup sbrali ... v'dvor tiga Vfshiga farja, katerimu *je bilu ime Kajfas* (DB 1584, III,16b).

2 Soodvisnost vida in naklona

2.1 S primerjavo Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda prvih treh evangelijev je bilo odkritih 260 primerov neujemalnosti glede izbranega naklona oz. glede načinov izražanja posameznega naklona. Preverjanje vplivajnskih odnosov med kategorijama vida in naklona je potekalo na njihovi osnovi.

2.2 Najopaznejša je razlika med Trubarjevo rabo povednega naklona in Dalmatinovo nadomestno rabo pogojnika. Tovrstno neujemalnost izkazuje kar dobra tretjina vseh primerov (98). Ugotoviti je mogoče, da se je pogojnik v razmerju do povednega naklona v Dalmatinovem jeziku uveljavil z veliko večjim deležem kot tvornik v razmerju do trpnika.

Pogojnost je Dalmatin izražal s specializiranimi, še danes uveljavljenimi oblikami, Trubar pa pogosto s skladenjskimi in leksikalnimi nadomestili, kakršna predstavljajo pogojni odvisnik in naklonski glagoli.

2.2.1 Izstopajo trije tipi pomensko različnih razmerij povednega in pogojnega naklona. Največjo pomensko razliko ustvarja zamenjava povednega naklona s pogojnikom v njunih osnovnih funkcijah (1. zgled). Pri povednem naklonu je to ugotavljalna funkcija, pri pogojnem pa podajanje umišljenega dejanja glede na možnost in pogoje njegove uresničitve (Toporišič 2000: 329). Zamenjava je praviloma uresničena v istem skladenjskem okolju, navadno v različnih tipih odvisnikov, redkeje v glavnem stavku in še redkeje v (vezalnem) priredju. Razlika med prevodoma se povečuje, če zamenjavo naklona spremlja tudi izbor druge vrste odvisnika (2. zgled). Gostota zamenjav, uresničenih v pogojnih odvisnikih, kaže, da je Dalmatin rabo pogojnika v tem tipu odvisnika razumel kot posebej logično (3. zgled). Pogosteje kot Trubar ga je uporabljal v vprašalnih stavkih, k čemur ga je nedvomno usmerjala tudi negotovost (npr. glede uresničitve dejanja), ki je pogosta motivacijska osnova uporabe vprašalnega naklona ali celo prepoznavna pomenska sestavina njegovih izraznih oblik (4. zgled). Zamenjave kažejo, da je Dalmatinovo uvajanje pogojnika v teh in podobnih primerih večkrat tesno povezano s ponavljalnostjo dejanja. V petem zgledu je nanjo opozorjeno z glagolom *izvprašovati*, ki nastopa v vlogi napovedi (v posebnem stavku navedene) vsebinske konkretizacije vprašanja. Zamenjave so navadno izpeljane z istim, redkeje s sopomenskim ali z vidsko nasprotnim glagolom. Pomenska razlika, ustvarjena s protistavo povednega in pogojnega naklona, je nekoliko omiljena v primerih, ki kažejo, da sta uresničitev dejanja ali nastop stanja predvidena v (negotovi) prihodnosti (3. in 6. zgled).

2.2.2 Nasprotje med Trubarjevim izborom povednega naklona in Dalmatinovo rabo pogojnika je skorajda pravilo v predmetnih odvisnikih, ki ponazarjajo vsebino predhodno izrečene zapovedi, prepovedi, prošnje, želje ipd. (7. zgled). Dejanjem, predstavljenim v predmetnih odvisnikih, je skupna neuresničenost. Naklonski obliki sta uporabljeni sopomensko. Če je pri Trubarju v glavnem stavku uporabljen preteklik, mu v odvisniku praviloma sledi povedni sedanjik s pomenom splošne veljavnosti (7. zgled). Z njim je opozorjeno tudi na zadobnost dejanja. Raba preteklika je v takih primerih redka in zato posebej opazna (8. zgled).

2.2.3 Primerjava izbranega vzorca Trubarjevega in Dalmatinovega jezika je odkrila povečano razhajanje glede načinov izražanja namere. V tej vlogi se izmenjujejo naslednje oblike: namerni odvisnik s povednim naklonom, nedoločnik in namerni odvisnik s pogojnikom, po katerem je Dalmatin segal pogosteje kot Trubar (9., 10, 11. in 12. zgled). Neujemalnost glede izraznega načina pogosteje kot pri

drugih funkcijah pogojnika spremlja izbor vidsko nasprotnih glagolov. V enajstem zgledu je Dalmatinov izbor nedovršnikov s ponavljalnim pomenom oprt na možnost izvrševanja dejanja na posameznikih, ki sestavljajo množico, pri Trubarju pa je z izbranimi dovršnikoma²³ poudarjena ciljna dovršenost dejanja. Dvanajsti zglede kaže na vidsko tekmovalnost, saj sta glagola *dati* (Trubar) in *dajati* (Dalmatin) uporabljena z istim delnim vidskim pomenom. Oba označujeta dejanje, ki omogoča veliko število ponovitev. Na ponavljalni pomen je v sobesedilu opozorjeno s prislovnim določilom časa (*per prauim zhafu / ob pravim zhafsu*).

Zgledi:

1. ffliffom is nih ifupraha ta zhas, vkaterim fe ie ta fueisda prikafala (TT 1557, 3) – je fkerbnu is nyh isvprashoval, kadaj bi fe ta Svėsda bila pèrkasala (DB 1584, III,3b).

2. Oli kadar on fa eno rybo proffi, aku nemu eno kazho poda? (TT 1557, 17) – Ali kadar ga profsi sa eno Ribo, de bi mu eno Kazho podal? (DB 1584, III,6a).

3. fakai ona ie fama febo diala, De fe ieft le nega guanta dotagnem taku bom ieft fdraua (TT 1557, 24) – ona je fama fabo djala: De bi fe jeft mogla le njegoviga Gvanta dotekniti, taku bi jeft sdava postala (DB 1584, III,7a).

4. Kakou tedai nuz ima ta zhlouik, aku on uus fueit dobi, inu sam febe fgubi? oli fã febi sturi kako shkodo? (TT 1557, 193) – Inu kakou prid bi imèl zhlovik, de bi vus Svejt dobil, inu bi sam febe sgubil, ali bi sam febi fhkodo sturil? (DB 1584, III,36b).

5. te ie on vprashal, kei Criftus ima biti royen (TT 1557, 3) – inu je nje isvprashoval: Kej bi imèl Criftus rojen biti? (DB 1584, III,3b).

6. Letu ie pag vse sturienu, de bode dopolnenu tu, kar ie gouorienu od Gospudi skufi tiga preroka (TT 1557, 2) – Letu fe je pak vse sgudilu, de bi se tu dopolnilu, kar je GOSPVD skusi Preroka govuril (DB 1584, III,3b).

7. Inu on ie nim terdnu sapouedal, de nizhe tiga ne fuei, inu rezhe, de se ni ieifti da (TT 1557, 111) – on je nym tàrdnu prepovedal, de bi nizhe tiga neimèl vejediti, inu je rekàl, de bi imèli njej jèfti dati (DB 1584, III,22a).

8. Vifshifary ... fo te ludi preguorili, de fo oni proffili fa Barrabafa (TT 1557, 87) – Vifhifarji ... fo preguvorili ta Folk, de bi imèli sa Barraba proffiti (DB 1585, III,18a).

9. ie poslal vunkai fuie hlapce, de te pouablene poklizho na to Ohzat (TT 1557, 65) – je svoje Hlapce vunkaj poslal, de bi te povablene k'Ohzeti poklizali (DB 1584, III,14a).

10. Potle kadar ie ta kral noter shal gledati te gofti, ie fagledal ... zhloueka (TT 1557, 66) – Krajl pak je notàr fhal, de bi te Gofty ogledal (DB 1584, III,14a).

11. nim da oblaft zhes te nezhiste duhe, de te ifte oni ifgonio, inu ofdrauio ... sledno bolefan (TT 1557, 25) – je ... nym oblaft dal zhes nezhiste Duhuve, de bi teifte isganjali, inu vse shlaht ... Bolesni, osdraulali (DB 1584, III,7b).

12. hlapez, kateriga ie ta Gospud poftauil zhes fuio drushino, de on tei per

²³ Prim. Merše 1995: 97.

prauim zhafu da nee fpisho (TT 1557, 75) – Hlapez, kateriga je Gofspud poftavil zhes fvojo Drushino, *de bi nym ob pravim zhafsu fhpisho dajal* (DB 1584, III,5b).

2.2.4 Primerjava je odkrila tudi 14 primerov obratno usmerjenih zamenjav (pogojni naklon pri Trubarju > povedni naklon pri Dalmatinu), ki tako kot vse podobne neosrednje zamenjevalne tendence dokazujejo, da so bile piscema dobro znane različne možnosti izražanja pogojnosti in da sta se dobro zavedala tudi funkcionalnega obsega posameznih oblik in izraznih načinov.

2.3 Izmed naklonskih kategorij se je glede odvisnostne povezave z vidom kot najbolj zapleten pokazal velelni naklon. Vidoslovci ugotavljajo, da zlasti pri zanikanih velelnikih, to je pri izražanju prepovedi, v nekaterih slovanskih jezikih prihaja do prevlade naklona nad vidom.²⁴

2.3.1 Primerjalno posebej izstopa oblikovna polariziranost izražanja velelnega naklona, saj ustaljeno tvorjenemu velelniku, ki ga je uporabljal Trubar, v Dalmatinovem jeziku pogosto stojijo nasproti sopomensko rabljene zveze pomožnega glagola *imeti* in nedoločnika (1. in 2. zgled). Zgradba je kalkirana, kar je povsem jasno pokazala tudi primerjava z Lutrovim prevodnim zgledom. Dalmatinov izbor se v vseh osemnajstih tovrstnih primerih ujema z Lutrovim (prim. 1. zgled). Kot neslovenska skladijska izrazna različica velelnega naklona je bila opisna zgradba kasneje opuščena. Zamenjava je bila simetrično izpeljana pri 2. osebi ednine ter pri 1. in 2. osebi dvojine in množine (prim. 1. in 2. zgled). Poziv, namenjen tretji osebi vseh števil, je pri Trubarju izražen opisno s členkom *naj* in z obliko povednega sedanjika za 3. osebo, pri Dalmatinu pa z velelniško obliko za 2. osebo vseh treh števil (3. zgled).²⁵

Trubarjeva in Dalmatinova knjižnojezikovna praksa kaže, da je bilo pri izražanju prepovedi že v 16. stoletju upoštevano še danes veljavno pravilo, da se namesto zanikanega velelnika dovršnega (in določnega) glagola navadno rabi velelnik nedovršnih (in nedoločnih) glagolov (Toporišič 1992: 348). Občasne Trubarjeve in Dalmatinove oddaljitve (4. in 5. zgled) od izkazane norme so dokaz, da pravilo ni bilo jasno uzaveščeno. Dalmatinovi popravki tovrstnih Trubarjevih prekrškov ter Trubarjevo lastno usklajevalno prizadevanje (4. in 5. zgled) pa kažejo, da je bilo pri izbiri vida v zanikanem velelniku kot zavezujoče pravilo upoštevana raba nedovršnika,²⁶ zanemarjena pa je bila obveznost pretvorbe *nezanikani velelnik dovršnega glagola* > *zanikani velelnik nedovršnega glagola*. K rabi nedovršnikov s splošno veljavnim, trajnim ali ponavljalnim pomenom je usmerjala trajna veljava večine prepovedi, zlasti pa zapovedi, ki jih je določil Bog (prim. 2. zgled). Nanašalnost prepovedi na konkretno dejanje je lahko bila vzrok za izbor dovršnega glagola namesto pričakovanega nedovršnika (6. zgled).

²⁴ Prim. Hrakovskij 1990: 27.

²⁵ Dalmatinova raba se ujema z določilom v Bohoričevi slovnici, kjer je v vzorcu za velelniško pregibanje navedena tudi oblika za 3. osebo ednine, dvojine in množine, ki se ujema z oblikami za 2. osebo (npr. *Sekaj on, Sekajta ... oná, Sekajte oni*; BH 1584, 110).

²⁶ Vzrok je v pogostosti njegove rabe.

Do večjih pomenskih razlik med prevodom prihaja tudi takrat, kadar si nasproti stojita povedni in velelni naklon, ali če sta v primerjanih delih uporabljena vidsko nasprotna glagola, ki označujeta dogajalno nevporedni fazi (prim. 7. zgled, kjer si stojita naproti *boš videl in poglej*). Namesto nedovršno rabljenega zaznavalnega glagola *videti*, ki v Trubarjevem prevodu stoji v povednem naklonu in izraža stanje po izvršitvi dejanja, je Dalmatin uporabil velelnik dovršnega glagola *pogledati* in z njim izrazil priporočeno, še ne uresničeno dejanje, ki bo imelo za posledico stanje, izraženo z glagolom *videti*.

Primerjalno so bile odkrite tudi številne prevodne razlike, ki jih je povzročila bodisi aktualizacija različnih razmerij govorečega do glagolskega dejanja ali izbor različnih načinov njihovega izražanja. Dodatno vsebinsko razliko med prevodom je lahko povzročila že aktualizacija različnih delnih vidskih pomenov, v še večji meri pa Dalmatinov izbor vidsko nasprotnega glagola.

Zgledi:

1. Leta ie mui lubi syn ... Tiga ui *poslushaite* (TT 1557, 50) – Leta je moj lubesnivi Syn ... letiga *imate* vy *poslufhati* (DB 1584, III,11a); DIS IST MEIN LIEBER SON ... DEN SOLT JR HÖREN (LB 1545, 2000).

2. *Ne preshufuai, Ne vbyai, Ne kradi Ne prizhui kriuu, Poshtui tuiga ozheta inu tuio mater* (TT 1557, 227)²⁷ – *Ti nêmafh preshufhtvati: Ti nêmafh vbyati: Ti nêmafh krafti: Ti nêmafh falsh prizhovanja govoriti: Ti imafh tvojga Ozheta inu tvojo Mater pofhtovati* (DB 1584, III,42a).

3. *ie li mogozhe, nai gre leta kelih od mene* (TT 1557, 82) – *je li mogozhe, tako pojdi leta Kelih od mene* (DB 1584, III,43a).

4. *Ne iemlite nishter febo na pot* (TT 1557, 191) – *Vy nêmate nifhtêr fabo vseti na pot* (DB 1584, III,36a).

5. *Inu kateri bode na ftrehi, ta ne hodi doli uto hisho, inu noter ne puidi, de bi on kai hotel ufeti is fuie hishe. Inu kateri bode na puli, ta fe nafai ne pourazhai htimu kar ie on fa febo puftil, fui plashz prozh odnesti* (TT 1557, 141) – *Inu kateri je na ftrêhi, ta nehodi doli v'hihho, inu nepojdi notêr, de bi kejkaj is fvoje hishe nefsêl: Inu kateri je na puli, ta fe nasaj nevârni, de bi fvoj gvant vsel* (DB 1584, III,27a).

6. *Letu Videne nikomer ne poueite* (TT 1557, 50) – *Vy nêmate lete prikasni nikomâr povêdati* (DB 1584, III,11b).

7. *ifmi poprei tu brunu is tuiga oka, potle bosh dobru vidil koku to byl is tuiga brata oka ifmesh* (TT 1557, 16) – *ismi poprej Brunu is tvojga oka, inu potle pogledaj, koku Troho is tvojga Brata oka vunkaj vsamefh* (DB 1584, III,6a).

2.4 K osvetlitvi součinkovalnega razmerja med vidom in naklonom bi nedvomno pripomogla obsežnejša analiza zamenjav povednega naklona z naklonskimi modifikacijami, izraženimi z zvezami naklonskih glagolov in nedoločnikov, saj prav

²⁷ Različica božjih zapovedi iz Markovega evangelija je vidsko manj poenotena: *Ne sturi preshuftua, ne Vbyai, ne kradi, ne gouori Falsh Prizhouane, nikogar [!] ne Preuezhai, poshtui tuiga Ozheta inu Mater* (TT 1557, 129) – *Ti nêmafh preshufhtvati: Ti nêmafh vbyati: Ti nêmafh krafti: Ti nêmafh falsh prizhovanja govoriti: Ti nêmafh nikogar golu-fati: Pofhtuj tvojga Ozheta inu Mater* (DB 1584, III,25a).

raba naklonskih glagolov povzroča zelo subtilne razlike vidskopomenskega značaja. K istemu tipu je pogojno mogoče prištevati tudi nasprotje med opisnim prihodnjikom in zvezo naklonskega glagola *imeti/hoteti* + *nedoločnik*, to je med dvema osnovnima načinoma izražanja prihodnosti, če skladijska zgradba *imeti/hoteti* + *nedoločnik* hkrati uresničuje tudi naklonski pomen. Pregled bi bilo treba razširiti tudi na primere prevodnega razhajanja, ki nastajajo zaradi aktualizacije različnih naklonskih modifikacij.

3 Z rezultati analize, opravljene na primerjalno izločenih, izbranih primerih vidsko-načinovne in vidsko-naklonske neujemalnosti Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda evangelijev, je mogoče določiti in pojasniti le del razlik med Trubarjevim in Dalmatinovim knjižnim jezikom, za seznanitev z detajli njune ubesedovalne in prevajalske prakse pa tako zasnovana analiza ne zadošča. Za ugotovitev splošnih zakonitosti součinkovalnih razmerij glagolskih kategorij in za določitev razvrstitvenega zaporedja posameznih tipov in zgradb znotraj kategorij bi bila potrebna obsežnejša raziskava, osredinjena na jezik posameznega pisca.

Viri in literatura

- BH 1584 = BOHORIČ, Adam, 1584, *Arcticae horulae fuccifivae*, Wittenberg.
- BIDEM, Kr., 1988, Vidovoe značenje konstrukcii "bit' + stradatel'noe pričastie". *Voprosy jazykoznanija*, 1988, št. 6, 63–68.
- BONDARKO, A. V. – BULANIN, L. L., 1967, *Russkij glagol*, Leningrad.
- BREZNIK, Anton, 1917, Literarna tradicija v evangelijih in listih, *Dom in svet* 30, 170–174, 225–230, 279–284, 333–347.
- DB 1584 = DALMATIN, Jurij, 1584, *BIBLIA*, Wittenberg.
- GAVRILOVA, V. I., 1998, Kratkoe pričastie na -n/-t kak forma statal'nogo vida stradatel'nogo zaloga, *Tipologija vida. Problemy, poiski, rešenija*, Moskovskij gosudarstvennyj universitet im. M. B. Lomonosova, Filologičeskij fakultet, Moskva, 99–114.
- HRAKOVSKIJ, V. S., 1990, Vzaimodejstvie grammatičeskijh kategorij glagola, *Voprosy jazykoznanija*, 1990, št. 6, 18–36.
- JAKOPIN, Franc, 1971, Glagoli premikanja v slovenščini in ruščini, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj 7 (1971)*, Ljubljana, 1–12.
- LB 1545 = LUTHER, Martin, 1545, *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff's new zugericht*, Wittenberg, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1974.
- MERŠE, Majda, 1995, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, Aspect and aktionsart in the 16th century slovene*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 44, Ljubljana.

– – 2000, Vid in čas v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih. *Seminar*

- slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj 36* (2000), Ljubljana, 21–34.
- OREŠNIK, Janez, 1992, *Udeleženske vloge v slovenščini, Semantic roles in Slovene*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 37, Ljubljana.
- 1994, *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica. Slovene verbal aspect and universal grammar*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 40, Ljubljana.
- OROŽEN, Martina, 1971, *Oblike z deležnikom na n/t in s se v tekstih 18. in 19. stoletja, Slavistična revija 19* (1971), 273–292.
- 1977, *Prisotnost dialektizmov v jeziku Jurija Dalmatina, Krško skozi čas*, Krško, 87–98.
- 1984, *Slovnična in besediščna preobrazba Dalmatinovega knjižnega jezika ob Japljevem prevodu Biblije (1584–1784–1802), Protestantismus bei den Slowenen / Protestantizem pri Slovencih*, Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 13, Wien, 153–177.
- 1986a, *Stilni problemi Trubarjevega jezika, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj 22* (1986), Ljubljana.
- 1986b, *Vprašanja sintaktične interference v Dalmatinovem prevodu Biblije 1584, Slovenci v evropski reformaciji*, Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana, 105–123.
- 1987, *Kreljev jezikovni koncept, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj 23* (1987), Ljubljana, 19–40.
- 1996 (1987), *Trubarjev jezikovni nazor in njegov knjižni sistem v obrednih besedilih, Poglavlja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*, Ljubljana, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 114–129.
- PLOTNIKOVA, O. S., 1975, *Glagol'noe vidoobrazovanie i nekotorye osobennosti funkcionirovanija vidov v slovenskom literaturnom jazyke*, Avtoreferat, Moskva.
- RAMOVŠ, Fran, 1952, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana, Univerzitetna študijska komisija.
- SP 1996 = *Sveto pismo stare in nove zaveze*, Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov, Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana, 1996.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Cankarjeva založba v Ljubljani.
- 2000, *Slovenska slovnica*, Četrta, prenovljena in razširjena izdaja, Maribor, Založba Obzorja Maribor.
- TT 1557 = TRUBAR, Primož, 1557, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen.
- ZALIZNJAK, Anna A., ŠMELEV, Aleksej D., 1997, *Lekcii po russoj aspektologii, Slavistische Beiträge 353*, Verlag Otto Sagner, München.

Verbal Aspect in Relation to Voice and Mood in Trubar's and Dalmatin's Translations of the Bible

Summary

The analysis of the interrelation between the verbal categories of aspect and voice on the one hand, and aspect and mood on the other, in the 16th century standard language was performed on the basis of aspect-voice and aspect-mood disagreement which can be deduced from the comparison of Trubar's (1557) and Dalmatin's (1584) translations of the gospels. The most frequent change regarding aspect and voice is Dalmatin's substitution of the passive with the active. The majority of cases where the passive constructions are replaced contain the participle of a perfective verb, which was used by Dalmatin in the active as well. The frequent use of this passive construction to express the state after the accomplishment of an action led to a shift from the state, resulting from the accomplishment of an action, to the accomplishment of a concrete action, course of action, or process, which finally resulted in nonparallel phases of sequence of events. Dalmatin's decreased use of the passive resulted also from the increased employment of other means for expressing a state.

*Dalmatin's substitution of the passive construction with the reflexive morpheme se with the passive participial -n/-t construction (e.g. *sta bila pelana ... de bi se vmurila* (TT 1557, 248) – *sta bila pelana ... de bi vmorjena bila* (DB 1584, III, 45b)) draws attention to the changed ratio of passive constructions used by both writers. None of these constructions indicates any limitation to a single of the aspect. The choice of the variant construction was usually governed by different possibilities of expressing partial aspectual meanings. The unfixedness, which is typical of the initial development period of the standard Slovenian, can be seen in atypical usage of passive constructions, for example, in order to express a state the passive construction with the reflexive morpheme se is used, or the participial passive of the imperfective verbs is used to express perfectiveness.*

Typical features of the relationship between the aspect and the mood can be observed in several types of substitution. The tendency the indicative (Trubar) > the conditional (Dalmatin) is shown in the following two types: a) the substitution of the indicative with the conditional (both perform their primary roles), usually realized in the same syntactic environment and by the same verb; b) the substitution of synonymously used modal forms – both indicating a condition – is usually combined with object clauses which illustrate the content of the previously expressed commandment, forbiddance, plea, etc. The comparison has shown a contradiction between Trubar's (Ne kradi) and Dalmatin's (ti némašh krafti) way of expressing the imperativeness. In the negated form of the imperative the use of the imperfective verb prevailed, although this usage was not necessarily caused by the following type of transformation: non-negated imperative of the perfective verb > negated imperative of the imperfective verb.